

PINSAMMA PAPPOR OCH OSYNLIGA MAMMOR

GENUSNORMER I BARNDOMSBERÄTTELSE OM ALKOHOL

AV JOSEFIN BERNHARDSSON

Lisbeth: Öl och nubbe. Efter middagen var det grogg.

Anna-Lena: Grogg, vichyvatten, sodavatten, långa glas.

Lisbeth: Speciellt med slipade grejer på.

Cissi: Och så lite likör vet jag att farmor drack.

Lisbeth: Det är till tanterna ja.

Cissi: Och även portvin tror jag fanns men inte vanligt vin.

Lisbeth: Nej för vin, det var inte alls förekommande.

Lotta: Damerna drack ju likör eller portvin om det bjöds någonting i sådana små vackra glas. [Kvinnliga lärare 48–73 år]

Alexandra: Men jag tror, mina föräldrar har också gjort så att vin på helgen, det är typ normalt. Det är inget konstigt tycker jag. Eller det var i alla fall inte det då när jag var liten. Jag tror inte att jag tänkte på att det var något speciellt eller att det var något. Det kanske var om det var lite finare mat eller så. [Tjej från samhällsvetarprogrammet, 18 år]

Karl: Ja, jag har alltid sett alkohol. Alltså det var något som de vuxna drack, som mamma och pappa drack. Just fester kom-

mer jag inte ihåg så där speciellt, de drack väl öl till vardags. [Kille från samhällsvetarprogrammet, 18 år]

Citaten ovan är tagna från ett omfattande fokusgruppsmaterial där personer mellan 15 och 65 år berättar om sin barndom. I det första citatet berättar en grupp kvinnliga lärare om festerna de minns från föräldrahemmen; det dracks öl, nubbe och grogg och "tanterna" fick lite likör eller portvin – i den mån de drack någonting alls. Drickandet var koncentrerat till helger och fester och kvinnorna poängterar att vindrickande var sällsynt vid dessa tillställningar. De två följande citaten är tagna från fokusgrupper med artonåriga gymnasieelever. I dessa grupper anses föräldrarnas öl- och vindrickande vara "normalt", även till vardags, och det görs heller inte någon uttalad skillnad mellan män och kvinnors drickande.

Genom dessa citat illustreras några av de förändringar som skett i den svenska dryckeskulturen under de senaste decennierna och som givit upphov till diskussion inom såväl alkoholforskningen som

i media. Det som tidigare kännetecknade en så kallad ”torr alkoholkultur” – låg konsumtion av företrädesvis öl och starksprit på aggregerad nivå, men ett högt antal berusningstillfällen vid helger och högtider – sägs ha förändrats i riktning mot ett mer ”kontinentalt drickande”. Detta kontinentala drickande innebär i sin tur att svenskarna ökat sin konsumtion till förmån för öl och vin, samt att de tidigare hårddragna gränserna mellan en nykter vardag och ett ”belönande helgrus” börjat lösas upp.¹ I dessa diskussioner brukar även kvinnors ökade drickande lyftas fram. En del forskare menar att kvinnors och mäns dryckesbeteende, till följd av en allmän jämställdhetsutveckling, börjat likna varandra allt mer och i vissa fall har det även hävdats att kvinnor ”anammade manliga värderingar och dryckesbeteenden.”²

Förändringarna har inte varit entydiga. Även om svenskarna dricker mer öl och vin till vardags har vi till exempel inte slutat berusa oss till helgen, vilket tyder på att vi har adderat nya dryckesvanor till de gamla, snarare än att vi bytt ut dem helt.³ Forskare har poängterat att den konsumtionsökning som framförallt yngre kvinnor stod för under 1970-talet legat relativt stabil sedan dess och att kvinnor som grupp fortfarande dricker mindre än hälften än vad män gör.⁴ Dessutom har en rad alkoholstudier med genusperspektiv visat att även då mäns och kvinnors drickande i vissa avseenden liknar varandra mer idag än vad de gjorde för femtio år sedan, värderas deras drickande fortfarande olika och det får inte heller samma konsekvenser.⁵

Frågan om den svenska alkoholkulturens förändringar är med andra ord en komplex fråga med flera bottnar – vilket till viss del kan förklaras av att konsumtionsmönster och normer befinner sig på olika nivåer. Även om dessa är tätt sam-

manflätade med varandra, är det inte säkert att de förändras i samma takt eller riktning. Dryckesmönster kan till exempel förändras vad gäller kvantitet eller val av dryck, samtidigt som normer, motiv och meningsskapande kring alkohol och berusning förblir stabila – och vice versa. Spänningsförhållandet mellan förändring och stabilitet beror också på att alkoholnormer samskapas och förändras i relation till de normer som reglerar genus, ålder, klasstillhörighet och nationalitet.

Den här artikeln handlar om hur genus konstrueras i berättelser om barndom och alkohol, vilket innebär ett huvudsakligt fokus på hur normativa gränser skapas kring föräldrars drickande. Berättelserna kommer från fokusgruppsintervjuer med män och kvinnor från olika generationer (födda mellan 1943 och 1995).⁶ Intervjuerna visar att det å ena sidan finns stora skillnader mellan de äldsta och de yngsta gruppernas beskrivningar av föräldrahemmets drickande – skillnader som ligger i linje med hur konsumtionsmönstren förändrats de senaste 50-60 åren, men att det å andra sidan också finns stora likheter mellan deras berättelser. Dessa likheter pekar dels mot ett starkt måttlighetsideal, dels mot att gränserna för vad som anses vara ett accepterat drickande fortfarande skiljer sig mycket åt mellan män och kvinnor. Den underliggande frågan är då; vad är det som har förändrats?

BERÄTTANDE I EN FOKUSGRUPPSKONTEXT

Berättelser utgör viktiga byggstenar i alla typer av kulturer, även alkoholkulturer. Berättelser förmedlar kunskap om hur något skall förstås och göras, som till exempel om, när och vid vilka tillfällen det är accepterat att dricka alkohol, vilka berusningsbeteenden som är accepterade

och inte minst för *vem* – för vilka personer eller grupper – ett visst drickande är accepterat eller inte. När berättelser upprepas och förs vidare, upprepas även handlingsmönster som i sin tur blir till ett sätt att leva som vi tar för givet och självklart. Med andra ord är berättelser en del av hur normer, institutioner och kulturer skapas och omskapas. Berättelser används också i självpresentationer och identitetsskapande. Genom att berätta vissa saker, och undanhålla andra, väljer individer (mer eller mindre medvetet) att framställa sig själva på ett visst sätt inför andra. På samma sätt placerar de också in andra människor i olika identitetspositioner och sociala kategorier.⁷

I dessa norm- och identitetsskapande processer är symboliska betydelser och gränsdragningar av stor betydelse. Dessa manifesteras bland annat genom hur människor presenterar sig själva som lika eller olika andra eller andra/s sätt att vara. En vanlig form av gränsdragning är det som brukar benämnas som *andrafiering* (efter engelskans *othering*). Andrafiering innebär ett utpekande av *den andre*, vilken genom sin avvikelse får symbolisera det vi *inte* är eller vill vara.⁸ Ytterligare en del av dessa processer är hur individer eller grupper benämner, förklarar, fördömer eller legitimerar sitt eget eller andras handlingar.⁹

Fokusgruppsintervjuer är en särskilt lämplig metod för att undersöka hur normativa förståelser skapas inom olika grupper. Den underliggande principen är att individer strävar efter att bli accepterade av sin omgivning. Utifrån de förväntningar de uppfattar finns på dem i specifika sociala situationer försöker de därför presentera sig själva på ett så fördelaktigt sätt som möjligt inför andra.¹⁰ Dessa förväntningar förändras mellan olika sociala situationer, men är samtidigt konstruerade och förankrade inom sam-

hällets normsystem och diskursiva ramar. Diskurser ska i det här sammanhanget förstås som en ”specifik struktur av historiskt, socialt och institutionellt förankrade uttalanden, termer, kategorier och uppfattningar”,¹¹ vilka i sin tur förmedlar en vetenskap om hur världen är beskaffad. En viss världsbild främjar och legitimerar vissa berättelser (erfarenheter, tolkningar, identiteter) och förkastar eller omöjliggör andra. Det innebär att det finns vissa berättelser om familj och föräldraskap som är möjliga att berätta, och andra som är omöjliga, givet vissa förgivet tagna föreställningar om till exempel barndom, genus och alkohol.

Genom att studera hur deltagarna i fokusgruppen interagerar kring vissa självpresentationer eller ämnen – deras godkännanden eller avståndstaganden, gränsdragningar, legitimeringar och benämningar – kan man således synliggöra de processer varigenom normalisering och identiteter görs. I dessa analyser är det även intressant att studera tystnader kring ett visst ämne, då det kan tyda på att en viss typ av berättelse är omöjlig; det vill säga, att det finns ett tabu.¹²

Barndomsberättelser om alkohol är intressanta att studera av flera anledningar. Dels är barndomen ett relativt eftersatt område inom alkoholforskningen, åtminstone har lite sociologisk forskning gjorts som inte utgår från ett problemorienterat perspektiv.¹³ Dels tycks det vara så att vuxna personer reproducerar de dryckesnormer, värderingar och praktiker som de socialiserats in i som barn, vilket gör barndomskontexten till en intressant utgångspunkt för diskussioner om alkoholkulturens förändringar.

De flesta av dessa barndomsberättelser är retrospektioner, det vill säga, minnesbilder av historiska händelser, även om de yngsta intervjudeltagarna kan sägas befinna sig någonstans i gränslandet

mellan barndom och ungdom/nutid och dåtid. Det personer minns av det förflutna – eller väljer att berätta om det förflutna – är emellertid avhängigt den person de vill presentera sig själva som idag. Berättelserna skall därmed inte betraktas som direkta avspeglingar av tidigare händelser, utan snarare som konstruktioner av en barndom, sammanfogad av berättarens dåtida och nuvarande ideal, värderingar och praktiker.

DEN DIFFUSA

MÅTTLIGHETSNORMENS FORMER

Inledningsvis beskrev jag hur skillnaderna mellan barndomsberättelser i olika åldersgrupper belyser de övergripande förändringar som skett i den svenska dryckeskulturen under de senaste 50–60 åren. Trots dessa skillnader är berättelserna i de olika åldersgrupperna mycket lika varandra till både struktur och innehåll.¹⁴ För det första handlar den dominerande berättelsen i alla åldersgrupper om en måttligt drickande familj där föräldrarna har kontroll över sitt drickande. Uttalad berusning är sällsynt och i den mån intervjupersonerna berättar om negativa eller obehagliga upplevelser av alkohol, tillskrivs de personer utanför den närmsta familjen; avlägsna släktingar, grannar, vänners föräldrar, folk på stan, ”alkisar”, etcetera. Det är med andra ord dessa *andra* som får representera den okontrollerade och dåliga berusningen, samt potentiella alkoholproblem. Den egna familjens måttlighet kan också markeras genom att intervjupersonen börjar sin berättelse med att stryka under att det *inte* fanns några problem med alkohol i deras hem. På samma sätt uttrycks ofta tacksamhet över att just *deras* hem var fritt från problem eller att det inte var *deras* föräldrar som var berusade på den där festen.

När intervjupersonerna beskriver föräldrarnas alkoholpåverkan använder de nästan aldrig begrepp som just påverkad, full eller berusad. I stället används ord som rolig, larvig, glad, pinsam, och fänig. Huvudsakligen är det dock pappornas beteenden som beskrivs på det sättet. Intervjupersonerna kan till exempel påpeka att de aldrig sett sina föräldrar berusade, men att deras pappor kunde bli lite roliga eller fäniga när de hade druckit och att det då blev ”skämmigt” eller pinsamt. Det är också vanligt med skildringar av pappor som sjunger och musicerar – både med verkliga och fiktiva instrument. Bosse, Camilla och Lina beskriver till exempel sina pappor på följande vis:

Bosse: Min pappa fick för sig att han skulle spela gitarr och han kan inte spela gitarr. När han har druckit öl så tycker han att det låter ganska bra, men det är han väldigt ensam om. [Lärare 30 år]

Camilla: De blir så töntiga. Min pappa kör alltid luftgitarrdans.

Lina: Så är min pappa också, ska typ dansa och dra tråkiga skämt. [Femtonåriga tjejer]

Sättet att benämna alkoholpåverkade personer som glada, roliga eller pinsamma, är, som jag tolkar det, ett sätt att omformulera föräldrarnas berusning för att få den att låta mindre farlig eller hotfull. Dessa benämningar kallar jag därmed för *berusningsomskrivningar*. Berusningsomskrivningarna förstärks i sin tur ofta genom ytterligare en fras som jag istället kallat för *avdramatiseringar*. En avdramatisering börjar nästan alltid med ett ”men” och följer efter det att intervjupersonen berättat om någons berusning. Exempelvis; han kunde bli lite glad/rolig/pinsam ibland, *men* jag har inte sett honom så full så att han har spytt eller någonting sådant. Eller som i citaten nedan:

Anders: [J]ag tyckte att de var roliga. Kanske var de ute på vintern och halkade omkull. Alltså, det var ju ingen som var så där dyng-rak, men tillräckligt för att man ska ramla omkull kanske dåra, när de skulle hem och så där. Det tyckte man ju mest var roligt då. [Hantverkare 55–65 år]

Andreas: Inte så att det var någon som blev våldsamt berusad och behövde hjälp, men det fanns ju sprit. [Lärare 30 år]

Kjell: Så finns det någon sorts inblandning av alkohol i det hela, men jag kan inte dra mig till minnes att jag har upplevt mina för-äldrar som runtraglandes och kräkandes. [Lärare 30 år]

När intervjupersonerna talar om att en person var påverkad, ”men inte så att ...”, mildras den påtalade berusningen eftersom den inte är så dålig som den *skulle kunna* vara. Därmed tydliggörs också de bortre gränserna för vad som är accepterat. Det är ett sätt att säga ”så här full är det *inte* accepterat att vara.” Det upprepade förnekandet av den otillåtna berusningen visar samtidigt att den trots allt är *möjlig*, eller rent av vanlig; det vill säga, om det inte vore relativt vanligt att personer blev så berusade att de kräcktes, däckade eller blev våldsamma, skulle kommentaren om att de *inte* var just så berusade bli överflödig. Användandet av avdramatiseringar och berusningsomskrivningar är med andra ord ett sätt för intervjupersonerna att indirekt berätta att personen *var* alkoholpåverkad och kanske till och med tangerade den bortre gränsen.

Genom likheterna i gruppernas berättelser förmedlas således en stark måttlighetsnorm som inte skiljer sig nämnvärt mellan de olika åldersgrupperna. Definitionen för det måttfulla drickandet är dock en aning diffust då det kan betyda allt från att smutta på en sherry till att ha

svårigheter med att hålla sig på benen. Poängen är att intervjupersonerna *talat om* dessa beteenden på samma sätt. Måttlighet skall därmed tolkas som ett ideal, snarare än som ett mått på hur mycket alkohol som dricks. Detta ideal innebär huvudsakligen en avsaknad av berusning – eller åtminstone en *viss form* av berusning. Det ständiga förnekandet (läs påpekandet) av att en sådan berusning förekommer tyder dock på att det kan finnas en diskrepans mellan idealet och de beskrivna erfarenheterna.

PINSAMMA PAPPOR OCH OSYNLIGA MAMMOR

Utöver det starka måttlighetsbudskapet finns ytterligare en gemensam nämnare i grupperna: alla berättelser handlar om pappor eller andra män. Det finns inga beskrivningar av mammor eller andra kvinnor som är roliga eller pinsamma, som sjunger högt eller spelar instrument – varken virtuella eller verkliga. Det är aldrig ”någon annans mamma” som blev berusad eller obehaglig på en fest, och om man bortser från meningar som ”min mamma dricker vin till maten ibland” finns det få konkreta skildringar av mammor som dricker alkohol. Kvinnor framställs överhuvudtaget inte som aktiva aktörer.

Relationen mellan mammornas osynlighet och pappornas lustiga eller pinsamma beteende, säger något om hur femininitet och maskulinitet konstrueras i relation till alkohol i en barndomskontext. Framför allt indikerar den att både den tillåtna och den otillåtna berusningen är förbehållen män. Detta skulle kunna tolkas som att det inte finns några intervjupersoner som har erfarenheter av alkoholpåverkade kvinnor från sin barndom, men tystnaden som omgärdar kvinnor – och i synnerhet mammor – kan även tolkas som ett tecken på tabu.¹⁵ Detta tabu kan i

sin tur förstås utifrån det moderskapsideal som varit bärande i hur diskurser om kvinnors drickande formats under det senaste århundradet. Ett formande som var särskilt starkt under motbokstiden.¹⁶ Inom ramen för dessa diskurser har kvinnlig respektabilitet konstruerats utifrån nykterhet, kontroll och ansvarskännande, samt omhändertagande i relation till både barn och berusade män, medan drickande kvinnor sammankopplats med promiskuitet och bristande moral. En osynlig mamma kan i det här sammanhanget följaktligen tolkas som en underförstådd närvaro av en nykter – trygg och moraliskt oantastlig – mamma.

Den moderliga idealbilden förstärks i sin tur genom hur pappornas dryckesbeteenden definieras som roliga, töntiga eller pinsamma. Dessa benämningar förmlidrar visserligen betydelsen av berusningen, men de används också för att påtala att den nämnda personen har tappat masken och gjort någonting skambelagt. Därmed problematiseras även den manliga berusningen. Detta är dock en berusning som det är möjligt att ha överseende med och distansera sig från genom att förminska den eller skratta åt den. Framförallt är den *möjlig* att tala om. En mamma som tappar masken och är töntig är däremot ingenting som man har lite distanserat överseende med. Den töntiga och pinsamma mamman är otänkbar – eller åtminstone onämbar.¹⁷

Konstruktionen av en moderlig, omhändertagande och kontrollerad femininitet, vs. en lössläppt och promiskuös femininitet, är välbeskriven inom alkoholforskningen, men har sin grund i en mer allomfattande kvinnlig idealbild; den om horan och madonnan.¹⁸ Den pinsamma pappan representerar emellertid en form av maskulinitet som sällan skildras inom alkoholforskningen. I dessa maskulinitetskonstruktioner brukar drickandet snarare

kopplas samman med en gränsöverskridande typ av homosocialitet där utlevelse, bristande kroppskontroll och aggressivitet är givna komponenter. En besläktad variant innefattar en stoisk form av kontroll där det eftersträvansvärda är att kunna dricka stora mängder alkohol utan att förlora kroppskontroll.¹⁹

Den pinsamma pappan skiljer sig också från hur fadersgestalter vanligtvis skildras inom litteratur och forskning, där de oftast är frånvarande, skrämmande och/eller auktoritära.²⁰ Papporna i de här berättelserna är snarare mycket närvarande (åtminstone om man beräknar det utrymme de får i berättelserna), sällan skrämmande och på många sätt själva antitesen av ett auktoritärt ideal.

Det finns dock en manlig stereotyp som är vanligt förekommande inom såväl folksagorna som i dagens populärkulturella mediebilder och som väl motsvarar dessa barnberättelsers fadersgestalt; ”tönten” eller ”pellejösen”. En figur som tycks göra allting fel, men som till slut vinner hem spelet genom envishet och praktisk list. Denna anti-hjälte är vanligt förekommande i reklamfilmer och spelfilmer där pappor beskrivs som töntiga och tafatta, som exempelvis pappan i den populära tv-serien ”Svensson Svensson”, vars motsvarighet även går att finna i julkalenderns pappor eller i den amerikanska filmen ”Ett päron till farsa”.²¹ Stereotypen finns även representerad i boktitlar som ”Pinsamma pappor” som behandlar temat ”pappa-humor”.²²

En förutsättning för att presentationen av den larviga och måttligt berusade pappan skall vara möjlig, givet framställandet av en trygg och oproblematiserad barndom, är emellertid att det antas finnas en nykter och kontrollerad modersgestalt i bakgrunden. I den bemärkelsen skall den osynliga mamman och den pinsamma pappan inte enbart betraktas

som varandras motsatser, utan snarare som ömsesidigt konstruerade delar av samma underliggande ideal. På samma sätt ligger den oansvariga och lite barnsliga pappastereotypen även i linje med det gränslösa och hedonistiska maskulinitetsidealet. Båda innefattar olika grader av oansvarighet, utlevelse och kontrollförlust och förutsätter därutöver en kontrollerande och milt överseende omgivning.

”ÄCKLIGA MAMMAN”
SOM DEN NÄRA ANDRA

Det finns trots allt några få berättelser om berusade mammor, vilka förstärker den sammantagna bilden av deras osynlighet. Dessa berättelser framkommer huvudsakligen i en av grupperna med femtonåriga tjejer. I denna grupp skiljer sig berättelserna från det gängse måttlighetsnarrativet på flera sätt. Dels benämner tjejerna båda föräldrarna som *fulla* utan några omskrivningar eller avdramatiseringar, dels visar tjejerna mer irritation över föräldrarnas drickande än vad andra grupper gör. Särskilt hårda är de mot sina mammor.

I den här intervjun introducerar Mimmi samtalen med att berätta att hon aldrig sett sina föräldrar riktigt berusade. Elsa och Eva svarar då med att säga att de har sett sina mammor vara det och Elsa fortsätter berätta om en händelse då familjen hade lånat en stuga i fjällen och hennes mamma, som hon säger, blivit ”utmanad på shottar” av en väninna. Efter det hade mamman blivit så berusad att hon hade svårt att gå hem utan hjälp.

Mimmi: Jag har aldrig sett mina föräldrar riktigt berusade...

Eva: Jag har det.

Elsa: Mamma på Åre.

Moderator: Vad var det för situation då?

Elsa: Då hade vi fått låna en stuga eller vad heter det, en restaurang, som våra kompisar ägde och så hade hennes kompis typ utmanat henne på shottar. Då hade hon bara; ”det är klart jag kan!” Och då hade hon druckit typ tio shottar, eller mer. Och alla skulle åka skidor nerför backen och då kunde inte hon göra det så hon fick åka skoter. [Elsa fnissar och gruppen skrattar]

Moderator: Men vad tänkte du om det? Tyckte du att det var...?

Elsa: Det första jag tänkte var att jag kunde dra fördelar av det faktiskt. Som att kunna göra lite grejer som hon inte såg för att hon var så full. [skrattar]

Moderator: Men just då alltså, i situationen?

Elsa: Men jag vet inte. Det var bara konstigt att se henne så här full för hon kunde liksom inte gå nerför backen. Alltså den där lilla backen. Pappa fick liksom hålla i henne medan hon halkade runt där i pjäxorna och... alltså, jag tyckte det var mer såhär... Vi retade henne lite dagen efter eftersom... Nej det var bara konstigt, för vuxna brukar ju ha kontroll liksom. Man tänker bara fulla ungdomar, men nu var det... hon blev lite för tävlingsinriktad. [skrattar]

Till en början beskriver Elsa skrattande händelsen som lustig och skojar om att hon försökte dra nytta av situationen. Elsa ursäktar också mammans beteende med att hon var ”för tävlingsinriktad”, men lägger sedan till att situationen kändes konstig eftersom den sortens berusning är något hon förknippar med ett ungdomligt drickande. När moderatören frågar de andra tjejerna om de sett sina föräldrar i liknande situationer berättar Camilla och Lina att deras pappor blir töntiga och skall spela luftgitarr, dansa eller dra tråkiga skämt. Elsa byter då riktning på berättelsen och säger att föräldrarna ”gärna får vara fulla men inte när vi ser”. Ett uttalande som visar att hon inte är fullt lika oberörd som hon tidigare

gav sken av. När samtalet sedan fortsätter handlar det mer om hur arga tjejerna blir på sina föräldrar när de blir berusade. Här finns således en skillnad mellan hur tjejerna värderar sina föräldrars berusning. Medan Lina och Camilla beskriver sina pappor som töntiga, pratar Elsa och Eva om sina mammor som äckliga och dåliga.²³

Elsa: Dom får gärna vara fulla med varandra, men inte när vi ser...

Lina: Nä, inte när vi är med.

Eva: Först tycker jag det är kul, om man är med kompisar. Men sen när man är, jag vet inte... Jag blir asarg på både mamma och pappa när dom har druckit för dom blir så förändrade, och det blir ... [*Elsa:* Läskigt] Ja men dom kommer in och bara; 'Eva' och man bara; 'vem är du?' typ.

Elsa: Jag blir typ lite äcklad, eller såhär...

Eva: Jaa, jag blir också äcklad. Jag är såhär 'dålig mamma'.

Elsa: Jaa, lite så känner jag också.

Eva: Det blir pinsamt. Det var någon gång då jag kanske var tolv år tror jag, på landet, då satt mamma bredvid min gudfar. Och min gudfar är stor norrman, tjock och dricker mycket *alkohol*, men jag har inte ens märkt att han blir full, han blir bara röd i ansiktet. Men då hade hon suttit bredvid honom och han hällde upp mer och mer och mer, och till slut var hon såhär, 'jaa, *Eva*', och det var då jag fattade att... Jag visste ju att föräldrarna kan dricka, men det var då jag fattade att man kan få i sig för mycket *alkohol* så att det inte blir bra. Det var då jag fattade. Och jag blev fett sur.

Moderator: Vad sa dina föräldrar när du blev sur?

Eva: Hon reagerade inte på kvällen, då sa jag ingenting för jag orkade inte. Men dagen efter var jag... då sa jag att hon var dålig och då sa hon förlåt och så... Men det är inte så att... det var därför det kändes så obehagligt, hon är inte den som går över gränsen.

Äckel är ett vanligt uttryck för skamkänslor, vilka ofta aktiveras när något betraktas som bristande moral eller som ett gränsbrytande beteende. Därmed är äckel ett begrepp som används för att skapa distans till den *andre*.²⁴ Den *andre* behöver emellertid inte vara en avlägsen person, utan kan lika gärna vara någon som den dömande befinner sig nära och som teoretiskt kan konceptualiseras som den *närstående andre*. Den nära andre döms med andra ord ut som dålig eller omoralisk på grund av att den tillhör en kategori som den dömande själv riskerar att hamna i. I den mån tonårstjejerna identifierar sig med sina mödrar – eller känner att de riskerar att dömas utifrån samma parametrar – skulle det kunna förklara varför mammornas drickande utsätts för starkare fördömanden än vad pappornas drickande gör. En besläktad förklaring är att mödrarna helt enkelt förväntas stå för trygghet och kontroll i högre utsträckning än papporna, vilket ligger i linje med det moderskapsideal som tidigare diskuterats. Om konstruktionen av moderskap till stor del görs genom kopplingar till kontroll och omhändertagande skulle frånvaron av sådana egenskaper kunna ses som ett gränsöverskridande, vilket förklarar flickornas känslor av äckel och skam. Att de femtonåriga tjejerna uppfattar mammornas berusning som obehaglig kan också ses som ett uttryck för att beteendet var oväntat. Som Eva säger: "Det var därför det kändes så obehagligt, hon är inte den som går över gränsen" – ett uttalande som både understryker att mamman inte brukar berusa sig och pekar på att det finns en tydlig gräns för vad som är accepterat.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

På en av de första introduktionsföreläsningarna jag gick på som ny sociologistudent fick vi en uppmaning av professorn

som föreläste att som sociologer alltid dra öronen åt oss när det talas om stora samhällsförändringar. Framför allt skulle vi fråga oss; vad är det som har förändrats? På vilken nivå sker förändringen? Innebörden av denna förmaning har blivit tydligare för mig under arbetet med dessa fokusgruppsintervjuer vars genomgående likheter till stor del kontrasterar talet om den svenska alkoholkulturens förändring. Åtminstone belyser de den komplexitet som förändringsfrågan innefattar.

Denna komplexitet visar sig för det första genom det starka måttlighetsideal som framkommer i berättelserna. Även om idealet innefattar olika sorters drickande i olika generationer – allt från midsommaraftonens snapsande till torsdagskvällens middagsvin – betonas den på samma sätt i alla åldersgrupper. Betoningen sker dels genom påpekanden om att den egna familjen är ”normal” och dricker måttligt, dels genom ett gränsdragande gentemot både berusningsdrickande och alkoholproblem. Trots att drickandet i sig är vanligt förekommande, indikerar gränsdragandet att berusning är känsligt att tala om och att det finns en (fortsatt) stark stigmatisering kring alkoholproblem.

För det andra tycks den relativa ökningen av kvinnors drickande (som även föranlett diskussioner om att kvinnor och män dricker jämställt) inte ha påverkat de normer som reglerar kvinnor och mäns drickande i någon högre utsträckning – åtminstone inte i denna barndoms-kontext. Snarare tycks motbokstidens ideal till stor del leva vidare. Även om kvinnor inte längre är hänvisade till att smutta på en likör eller en halv snaps (i den mån det varit så tidigare), vilar moderskapsidealets krav på nykterhet och kontroll fortfarande tungt på kvinnorna i dessa berättelser. En mamma som förlorar kontroll eller gör bort sig tycks närmast vara tabubelagd. Undantaget som bekräftar regeln

är de berusade mammor som skildras i en intervju med femtonåriga tjejer. Tjejernas beskrivningar visar också att det trots allt skett en viss normförskjutning. I varje fall ligger skildringen av en shottande och kraftigt berusad mamma ganska långt från den om de likörsmuttande tanterna. Samtidigt döms mammornas dryckesbeteenden fortfarande mycket hårdare än vad pappornas gör. Papporna tillåts också en högre grad av både kontrollförlust och utlevelse. Å andra sidan beskrivs även de på ett mycket stereotypt och nästan infantilisierande sätt.

Sammantaget görs följaktligen en stor skillnad mellan män och kvinnors drickande, där de normativa gränserna huvudsakligen dras genom kontroll och självbehärskning. Det är dock viktigt att poängtera att de beskrivna föräldrastereotyperna inte bör betraktas som generella maskulinitets- eller femininitetskonstruktioner, utan som specifikt skapade inom den kontext som temat barndom och alkohol utgör. Att stereotyperna framkommer så tydligt i de olika åldersgrupperna behöver inte heller betyda att de reproducerats rakt av; det vill säga, att normerna inte alls förändrats över tid. Däremot kan det ses som ett uttryck för att det finns starka genusnormer som alla åldersgrupper förhåller sig till på liknande sätt. Dessa tycks dessutom ligga i linje med hur normer kring föräldraskap skildras inom populärkulturen – inte minst sådan som är riktad till barn och ungdomar – vilket även indikerar att de är förankrade inom bredare kulturella föreställningar.

En möjlig förklaring till att den stereotypa föräldrabilden framträder så starkt i relation till temat barndom och alkohol kan vara att den konstrueras inom ramen för olika diskurser, vilka på olika sätt överlappar och förstärker varandra. En av dessa är en problem- och preventionsdiskurs, som var ett dominerande inlag

i den ”torra” alkoholkulturen, och som överlappar en övergripande diskurs om barndomen som en trygg och oskuldsfull plats. Idén om den ideala barndomen, i relation till alkoholdiskursens problemfokus, skapar med andra ord en tolkningsram som gör det svårt för intervju-personerna att tala om alkohol utan att samtidigt referera till sådant som kan vara problematiskt. Att tala om föräldrarnas drickande utan att betona deras måttlighet eller frånvaron av alkoholproblem, skulle med andra ord innebära en risk att familjen framställs som problematisk.

Problemdiskursen och barndomsdiskursens samfälliga krav på trygghet och

ordning förstärker i sin tur de traditionella genuskonstruktionerna, då ett ruckande av dem – som till exempel framställandet av en pinsam eller ansvarslös mamma skulle innebära – på samma sätt skulle riskera att framställa barndomshemmet som problematiskt eller otryggt.

Sammanfattningsvis tycks det vara så att normer och betydelser kring alkohol och berusning *förändras långsammare än* konsumtionsmönstren, en tanke som även bör inkluderas i framtida förändringsdiskussioner – inte minst sådana som involverar frågor om genus och jämställdhet. Vad är det egentligen som har förändrats?

FOTNOTER

1. Ambjörnsson (1988); Järvinen & Room (2007); Mäkelä et al (2006).
2. Bergmark (2004); CAN (2011); Holmila & Raitasalo (2005); Mäkelä et al. (2006).
3. Leifman (2002).
4. Bergmark (2004); CAN (2011).
5. Se till exempel Abrahamsson & Heimdahl (2012); Bernhardsson & Bogren (2012); Bogren (2006, 2011); Eriksen (1999).
6. Föreliggande studie är en omarbetad del av min kommande doktorsavhandling i sociologi. Inom ramen för avhandlingsprojektet, samt dess moderprojekt, ”Alkoholkultur i förändring”, gjordes totalt 24 fokusgruppsintervjuer med män och kvinnor mellan 15 och 65 år. Grupperna är uppdelade efter kön, ålder, yrke och/eller utbildningsbakgrund. Yrkeskategorierna är lärare, undersköterskor och byggnadsarbetare. Den yngsta ålderskategorin består av tjejer i åk 9, samt killar och tjejer från praktiskt och teoretiskt orienterade gymnasieprogram i åk 3 på gymnasiet. Med varje grupp har det gjorts 1,5 timmes intervjuer. I de delar av intervjuerna som ligger till grund för avhandlingen fick deltagarna svara på öppna frågor om deras barndom, ungdom och vuxendom (nutida liv).
7. Czarniawska (2004); Riessman (2008); Robertson (2005).
8. Lamont (2000).
9. Scott & Lyman (1968).
10. Goffman (1959/1998); se även Demant & Järvinen (2006).
11. Scott (2001), s 257, min översättning.
12. Se Flax (1997); Foucault (2002); Scott (2001) om relationen mellan tystnader och tabu.

13. Edgren-Henrichson(1993).
14. Barndomsberättelserna baseras på intervjuuidens första fråga: Minns ni när ni först kom i kontakt med alkohol? Frågan genererade huvudsakligen tre typer av berättelser som jag delat in i motsvarande narrativa kategorier: Ett måttlighetsnarrativ, ett nykterhetsnarrativ och ett problemnarrativ. Den stora majoriteten av berättelserna kan betecknas som ett måttlighetsnarrativ och bara ett fåtal som nykterhetsnarrativ eller problemnarrativ. Nykterhetsnarrativet handlar om en familj där det inte alls dricks alkohol, oftast av principiella eller religiösa skäl, medan problembeskrivningarna handlar om att någon i berättarens nära familj antingen har alkoholproblem eller i berusat tillstånd betett sig på ett sätt som varit obehagligt eller skrämmande. I denna artikel har jag enbart inkluderat måttlighetsnarrativet i analysen.
15. Jämför Flax (1997); Foucault (2002); Scott (2001).
16. Se Järvinen (1991) om hur ”alkoholdiskursens kvinnoideal” skapades under motbokstiden. Se också Abrahamsson & Heimdahl (2012); Bergmark (2004); Bogren (2006, 2011); Bruun & Frånberg (1985); Eriksen (1999); Holmila & Raitasalo (2005); Lander (2003).
17. Som ett tankeexperiment kan det vara intressant att fundera över vilka associationer som väcks om man byter plats på positionerna och istället talar om kvinnor som pinsamma och lustiga, samtidigt som man lämnar papporna utanför beskrivningarna. Kanske är det så att en pinsam, lustig och löjlig kvinna skulle bryta mot två starka femininitetsnormer; både den om den omhändertagande modern (madonnan) och den om den sexuellt attraktiva och tillgängliga kvinnan (horan)?
18. Hora/madonna-idealet figurerar framförallt inom kristen mytologi, men återfinns i liknande tappningar inom både folksägorna och nordisk mytologi (Bäck-Wiklund & Bergsten 1997). Madonnan representerar en paradoxal kombination av jungfrulighet och moderlighet, utifrån vilken den kvinnliga idealbildens konstrueras som vän, moderlig och omhändertagande. Denna representation innefattar dock även en syn på män som barn, vilka behöver roas och tas om hand, och som kvinnor, till följd av moderskapsidealet, bör ha ett mildt överseende med.
19. Thurnell-Read (2009); Törrönen & Maunu (2009).
20. Johansson (2000).
21. I radioprogrammet Godmorgon världen (20131206) diskuterar manusförfattaren Andreas Palmér de stereotypa föräldraroller som återkommer i tv:ns julkalendrar där ”klantappan” är ett vanligt förekommande inslag.
22. Boken ”Pinsamma pappor” är skriven av Gunnar Jägberg. På Adlibris beskrivs innehållet med hjälp av en bit av förordet: ”När vi killar blir pappor händer det någonting radikalt med vår humor. Den försvinner. Där det före barnets födelse fanns slagfärdighet, timing, berättartalang och en allmän förmåga att roa andra människor, hittar man efter nedkomsten ingenting annat än kommentarer som ”sent om cider” eller ”huvudet är inte bara till för att sätta mössan på!”. Utan att förstå vad som hänt har vi plötsligt blivit som våra egna pappor: gamla, torra och humorfria. Mot bättre vetande börjar vi ägna oss åt pappaskämt.”
23. Flickornas berättelser visar här hur dynamiken i gruppen påverkar det som sägs och på vilket sätt det sägs. Elsa, som är den första att berätta om att hennes mamma varit berusad, förändrar till exempel sin berättelse från att vara ganska lättsam och distanserad till att istället prata om mammans berusning som läskig och äcklig. Förändringen kan bero på att hon inte vill verka oberörd inför klasskamraterna när de visar starkare aversion än hon, men det kan också handla om att hon kände sig mer tillåten att berätta om sin upplevelse när Eva började göra det.
24. Seidman (2012); Skeggs (2008).

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

- Abrahamsson, Maria & Heimdahl, Karin (2012) "Kvinnor dricker för att de mår dåligt – män dricker för att de är män: Om könad diskurs i alkoholpolitiska propositioner och utredningar 1965–2011". Storbjörk (red.) *Samhället, alkoholen och drogerna: politik, konstruktioner och dilemman*. Stockholm: Stockholms universitets förlag.
- Ambjörnsson, Ronny (1988) *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverksamhälle 1880–1930*. Stockholm: Carlsson.
- Bergmark, Karin (2004) "Gender roles, family, and drinking: Women at the crossroad of drinking cultures". *Journal of family history*, 29(3), pp. 293–307.
- Bernhardsson, Josefin & Bogren, Alexandra (2012) "Drink sluts, brats and immigrants as others: An analysis of Swedish media discourse on gender, alcohol and rape". *Feminist Media Studies*, 12(1), pp. 1–16.
- Bloor, Michael (2001) *Focus groups in social research*. London: Sage.
- Bogren, Alexandra (2006) *Female licentiousness versus male escape?: essays on intoxicating substance use, sexuality and gender*. Diss. (sammanfattning) Stockholm: Stockholms universitet.
- Bogren, Alexandra (2011) "Biologically Responsible Mothers and Girls Who 'Act Like Men'". *Feminist media studies*, 11(2), pp. 197–213.
- Bruun, Kettel & Frånberg, Per (1985) *Den svenska supen*. Stockholm: Prisma.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Bergsten, Birgitta (1997) *Det moderna föräldraskapet: en studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och kultur.
- CAN (2011) *Drogutvecklingen i Sverige*. Rapport 130.
- Czarniawska-Joerges, Barbara (2004) *Narratives in social science research*. London: Sage.
- Demant, Jakob & Järvinen, Margaretha (2006) "Constructing maturity through alcohol experience: Focus group interviews with teenagers". *Addiction Research & Theory*, 14(6), pp. 589–602.
- Edgren-Henrichson, Nina (1993) *Barnet i alkoholforskningen. En översikt över nordisk samhälls- och beteendevetenskaplig forskning kring barn och alkohol*. Helsingfors: NAD.
- Eriksen, Sidsel (1999) "Alcohol as a gender symbol". *Scandinavian journal of history*, 24(1), pp. 45–73.
- Flax, Jane (1997) "Postmodernisms and gender relations in feminist theory." Kemp S, Squires J (red.) *Feminisms*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Foucault, Michel (2002) *Sexualitetens historia*. Bd 1, Viljan att veta. [Ny utg.] Göteborg: Daidalos.
- Goffman, Erving (1998) *Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik*. 4. uppl. Stockholm: Prisma.
- Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja (2005) "Gender differences in drinking: why do they still exist?" *Addiction*, 100(12), 1763–1769.
- Johansson, Thomas (2000) *Det första könet?: mansforskning som reflexivt projekt*. Lund: Studentlitteratur.
- Järvinen, Margaretha (1991) "Kontrollerade kontrollörer. Kvinnor, män och alkohol". *Nordisk alkoholtidskrift*, (3), pp. 143–152. 0(12), pp. 1763–1769.
- Järvinen, Margaretha & Room, Robin (2007) *Youth drinking cultures: European experiences*. Aldershot: Ashgate.
- Lalander, Philip (1998) *Anden i flaskan: alkoholen betydelse i olika ungdomsgrupper*. Diss. Göteborg: Univ.
- Lamont, Michèle (2000) *The dignity of working men: morality and the boundaries of race, class, and immigration*. New York, N.Y.: Russell Sage Foundation.
- Lander, Ingrid (2003) *Den flygande maran: en studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Diss. Stockholms universitet.
- Leifman, Håkan (2002) "Konsumtionsvanor och alkoholproblem". S. Andréasson (red.) *Den svenska supen i det nya Europa: nya villkor för alkoholförebyggning: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.

- Mäkelä, Pia, Gmel, Gerhard, Grittner, Ulrike, Kuendig, Hervé, Kuntsche, Sandra, Bloomfield, Kim & Room, Robin (2006) "Drinking patterns and their gender differences in Europe". *Alcohol and Alcoholism*, 41 (suppl 1), pp. i8–i18.
- Riessman, Catherine Kohler (1993) *Narrative analysis*. Newbury Park: Sage.
- Robertson, Alexandra (2005) "Narrative analysis". I Bergström, G & Boréus, K (red.) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text-och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Scott, Marvin.B & Lyman, Standford (1968) "Accounts". *American Sociological Review*, pp. 46–62.
- Seidman, Steven (2013) "Defilement and disgust: Theorizing the other". *American Journal of Cultural Sociology*, 1(1), pp. 3–25.
- Skeggs, Beverly (2008) "Skapandet av klass och kön genom visualiseringen av moraliska subjekt". *Fronesis* nr 25–26.
- Thurnell-Read, Thomas (2009) *Masculinity, tourism and transgression: a qualitative study of British stag tourism in an Eastern European City* (Doctoral dissertation, University of Warwick).
- Törrönen, Jukka. and Maunu, Antti (2009) "Reflexive self-talk and situated freedom in the context of sociability: An analysis of transgressive drinking in the diaries of young Finnish adults". *European Societies*, 11(3), pp. 431–450.